

ΕΘΝΙΚΟ ΜΕΤΣΟΒΙΟ ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ
ΣΧΟΛΗ ΗΛΕΚΤΡΟΛΟΓΩΝ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ & ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ

Επεξεργασία Φωνής και Φυσικής Γλώσσας

Εαρινό εξάμηνο 2021-2022

2^η Σειρά Αναλυτικών Ασκήσεων

Άσκηση 1

Θεωρήστε 2 πεπερασμένα σήματα φωνής $x(n)$ και $y(n)$, $0 \leq n \leq N-1$ (με μηδενικές τιμές εκτός του παραθύρου ανάλυσης). Για LPC ανάλυση με την autocorrelation function μέθοδο χρειάζονται οι αυτοσυσχετίσεις

$$R_x(k) = \sum_{n=0}^{N-1-k} x(n)x(n+k), \quad R_y(k) = \sum_{n=0}^{N-1-k} y(n)y(n+k) \quad (1)$$

οι οποίες με τη μέθοδο Levinson μας δίνουν τους αντίστοιχους βέλτιστους LPC συντελεστές

$$a_x = (a_{x0}, a_{x1}, \dots, a_{xp}), \quad a_y = (a_{y0}, a_{y1}, \dots, a_{yp}) \quad (2)$$

με $a_{x0} = a_{y0} = -1$.

1. Να αποδείξετε ότι η ενέργεια λάθους πρόβλεψης (για το $x(n)$) ισούται με

$$E_x = \sum_{n=0}^{N-1+p} \left(\sum_{k=0}^p a_{xk} x(n-k) \right)^2 = a_x R_x a_x^T \quad (3)$$

όπου R_x είναι ένας $(p+1) \times (p+1)$ πίνακας.

2. Αν κάνετε γραμμική πρόβλεψη του σήματος $x(n)$ με τους βέλτιστους συντελεστές του σήματος $y(n)$, να αποδείξετε ότι η ενέργεια του νέου υβριδικού λάθους πρόβλεψης ισούται με

$$E_{xy} = \sum_{n=0}^{N-1+p} \left(\sum_{k=0}^p a_{yk} x(n-k) \right)^2 = a_y R_x a_y^T \quad (4)$$

3. Να βρείτε το πεδίο τιμών του λόγου E_{xy}/E_x

Άσκηση 2

Θεωρήστε σε μια ακολουθία φωνημάτων την μοντελοποίηση της εναλλαγής άφωνων (U=unvoiced) και έμφωνων (V=voiced) ήχων με ένα HMM μοντέλο (παραμέτρων λ) 4 καταστάσεων με τις εξής πιθανότητες

	State 1	State 2	State 3	State 4
P(V)	0.6	0.7	0.2	0.25
P(U)	0.4	0.3	0.8	0.75

Υποθέτουμε τις ακόλουθες πιθανότητες μετάβασης καταστάσεων

$$\begin{bmatrix} a_{11} & a_{12} & a_{13} & a_{14} \\ a_{21} & a_{22} & a_{23} & a_{24} \\ a_{31} & a_{32} & a_{33} & a_{34} \\ a_{41} & a_{42} & a_{43} & a_{44} \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 0.15 & 0.3 & 0.3 & 0.25 \\ 0.3 & 0.15 & 0.3 & 0.25 \\ 0.3 & 0.25 & 0.15 & 0.3 \\ 0.25 & 0.3 & 0.25 & 0.2 \end{bmatrix} \quad (5)$$

και ίσες πιθανότητες αρχικής κατάστασης

$$\pi_i = 0.25, \quad i = 1, 2, 3, 4. \quad (6)$$

Παρατηρούμε την ακολουθία $O_1 O_2 \dots O_{10}$:

$$\mathbf{O} = (UVUVVVUVUVU) \quad (7)$$

1. Να υπολογιστούν οι πιθανότητες

$$\delta_t(i) = \max_{q_1, q_2, \dots, q_{t-1}} P[q_1 q_2 \dots q_{t-1}, q_t = i, O_1 O_2 \dots O_t | \lambda], \quad i = 1, 2, 3, 4, \quad t = 1, \dots, 10 \quad (8)$$

2. Να βρεθεί η πιο πιθανή ακολουθία καταστάσεων $\mathbf{Q}^* = (q_1, q_2, \dots, q_{10})$.

3. Να υπολογισθεί η πιθανότητα $P^* = (\mathbf{O}, \mathbf{Q}^* | \lambda)$

Για τα ερωτήματα (1) και (2) χρησιμοποιήστε τον αλγόριθμο Viterbi.

Άσκηση 3

1. Δίνεται το ακόλουθο φωνητικό λεξικό:

any	eh n iy
e.	iy
many	m eh n iy
men	m eh n
per	p er
persons	p er s uh n z
sons	s uh n z
suns	s uh n z
to	t uw
tomb	t uw m
too	t uw
two	t uw

2. Υπολογίστε την φωνολογική απόσταση μεταξύ των λέξεων του λεξικού. Θεωρήστε ότι η απόσταση ανάμεσα στα φωνήματα $\{uh, uw\}$ και στα φωνήματα $\{er, eh\}$ είναι η μισή της απόστασης μεταξύ δύο τυχαίων φωνημάτων. Το ίδιο για τα κρουστικά σύμφωνα $\{p, t\}$, τα ένρινα $\{m, n\}$ και τα συριστικά $\{s, z\}$.

Η απόσταση για διαγραφή (deletion) ή πρόσθεση (insertion) φωνήματος είναι 1.2, ενώ το κόστος της αντικατάστασης (substitution) δύο τυχαίων φωνημάτων είναι 1.0.

Σημείωση: Σχεδιάστε την μηχανή πεπερασμένης κατάστασης που υπολογίζει την (μικρότερη) φωνολογική απόσταση ανάμεσα σε δύο λέξεις.

Να λυθεί χρησιμοποιώντας τη βιβλιοθήκη προγραμμάτων μηχανών πεπερασμένης κατάστασης - OpenFst.

Άσκηση 4

Δίδεται το ακόλουθο φωνητικό λεξικό:

any	eh n iy
e.	iy
many	m eh n iy
men	m eh n
per	p er
persons	p er s uh n z
lessons	l eh s uh n z
sons	s uh n z
suns	s uh n z
sunset	s uh n z eh t
to	t uw
tomb	t uw m
too	t uw
two	t uw

1. Σχεδιάστε το μετατροπέα (transducer) που αντιστοιχίζει σειρές από φωνήματα σε λέξεις και πάρτε την κλειστότητα (closure) του. Αυτό είναι το φωνητικό λεξικό.
2. Χρησιμοποιώντας το φωνητικό λεξικό βρείτε όλες τις δυνατές προτάσεις (σειρά από λέξεις) που αντιστοιχούν στη σειρά από φωνήματα 't uw m eh n iy p er s uh n z'
3. Βρείτε την καλύτερη (πιο φτηνή) πρόταση στο (β) άμα το γλωσσικό μοντέλο είναι ένα bigram με το ακόλουθο κόστος $\text{cost}(a - b) = \text{abs}(\text{length}(a) - \text{length}(b))$. Δηλαδή το κόστος της λέξης a να ακολουθεί τη λέξη b είναι η απόλυτη τιμή της διαφοράς του μήκους (σε χαρακτήρες) των δύο λέξεων (Σημείωση: σχεδιάστε πρώτα την μηχανή πεπερασμένης κατάστασης που αντιστοιχεί στο γλωσσικό μοντέλο bigram και μετά συνθέστε την (composition) με το φωνητικό λεξικό).

Να λυθεί χρησιμοποιώντας τη βιβλιοθήκη προγραμμάτων μηχανών πεπερασμένης κατάστασης - OpenFst.

Άσκηση 5

1. Το λεξικό μιάς φανταστικής παιδικής γλώσσας αποτελείται από τις ακόλουθες συλλαβές: {Μπα, Ντα, Γκα, Τσα}. Ένας γλωσσολόγος συνέλεξε τα παρακάτω δεδομένα από παιδιά ηλικίας ενός έτους:

Μπα Μπα Τσα Ντα Ντα Τσα Γκα Τσα Μπα Μπα Γκα Γκα Τσα Ντα Ντα Γκα Ντα Ντα Μπα Ντα Μπα Τσα
Γκα Τσα Ντα Ντα Μπα Τσα Μπα Μπα Μπα Ντα Ντα Τσα Τσα Μπα Μπα Γκα Γκα Τσα Ντα Ντα Γκα Ντα Ντα
Ντα Ντα Μπα Μπα Τσα Γκα Τσα Ντα Ντα Ντα Μπα Μπα Τσα

Ο γλωσσολόγος ξέρει ότι όλες οι λέξεις αυτής της παιδικής γλώσσας περιέχουν μία ή δύο συλλαβές, π.χ, Μπα, Ντα, Γκα, Τσα, ΜπαΜπα, ΜπαΝτα, ΜπαΓκα, ΜπαΤσα, ΝταΜπα, ΝταΝτα. Οι λέξεις με μία συλλαβή εμφανίζονται εξίσου συχνά με τις λέξεις με δύο συλλαβές, δηλαδή, $P(\text{Μπα}) + P(\text{Ντα}) + P(\text{Γκα}) + P(\text{Τσα}) = 0.5$

(a) Υπολογίστε την πιο πιθανή λέξη δύο συλλαβών.

(b) Υπολογίστε την πιο πιθανή σειρά από λέξεις στην παραπάνω σειρά από συλλαβές. που συνέλεξε ο γλωσσολόγος

Να λυθεί χρησιμοποιώντας τη βιβλιοθήκη προγραμμάτων μηχανών πεπερασμένης κατάστασης - OpenFst.

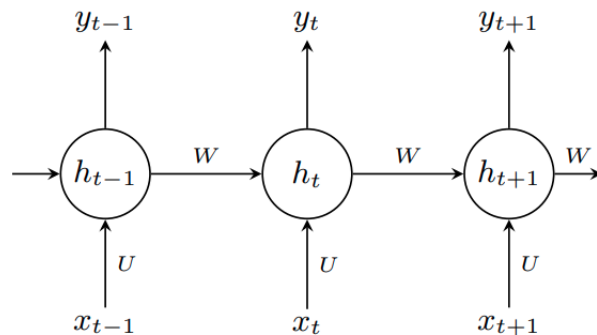
Άσκηση 6

Back propagation through time: Σας δίνεται το ακόλουθο RNN

Κάθε κατάσταση h_t δίνεται από το ακόλουθο ζεύγος εξισώσεων

$$h_t = \sigma(W h_{t-1} + U x_t), \quad \sigma(z) = \frac{1}{1 + e^{-z}}$$

Έστω L η συνάρτηση σφάλματος, η οποία ορίζεται ως το άθροισμα πάνω σε όλα τα επιμέρους χρονικά σφάλματα L_t σε κάθε χρονική στιγμή t μέχρι το χρονικό ορίζοντα T . Δηλαδή, $L = \sum_{t=0}^T L_t$, όπου το κάθε επιμέρους χρονικό σφάλμα εξαρτάται από την κατάσταση h_t .

Με βάση τα παραπάνω να εξάγετε την παράγωγο της συνάρτησης σφάλματος ως προς τον πίνακα βαρών W .

α) Δοθέντος ότι $y = \sigma(Wx)$ όπου $y \in \mathbb{R}^n, x \in \mathbb{R}^d$ και $W \in \mathbb{R}^{n \times d}$. Δείξτε ότι για την Ιακωβιανή ισχύει $\frac{\partial y}{\partial x} = \text{diag}(\sigma')W \in \mathbb{R}^{n \times d}$

β) Δείξτε ότι ισχύει $\frac{\partial L}{\partial W} = \sum_{t=0}^T \sum_{k=1}^r \frac{\partial L_t}{\partial h_t} \frac{\partial h_t}{\partial h_k} \frac{\partial h_k}{\partial W}$

Vanishing / Exploding Gradients Σε αυτό το σκέλος θα εξετάσουμε τα προβλήματα που εμφανίζονται στις vanilla RNN αρχιτεκτονικές και συγκεκριμένα το πρόβλημα των vanishing και exploding gradients. Θα βασιστούμε στις ιδιοτιμές του πίνακα βαρών προκειμένου να μελετήσουμε τα προβλήματα αυτά.

γ) Για τιμή χρονικού ορίζοντα $T = 3$ γράψτε τη συνολική μορφή της εξίσωσης του ερωτήματος β. Δείξτε εποπτικά πως εάν θέλαμε να εκτελέσουμε backpropagation σε n το πλήθος χρονικές στιγμές θα έπρεπε να πολλαπλασιάσουμε το μητρώο $\text{diag}(\sigma'W)$ με τον εαυτό του n φορές.

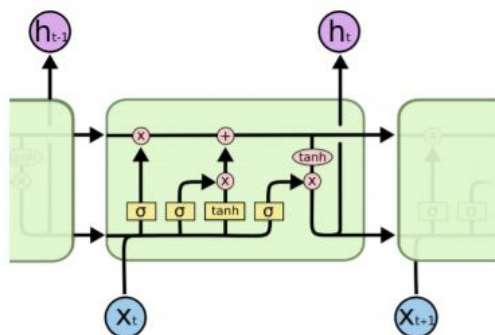
δ) Κάθε διαγωνοποιήσιμος πίνακας M μπορεί να αναπράσταθεί μέσω των ιδιοτιμών και των ιδιοδιανυσμάτων του και συγκεκριμένα στη μορφή $M = Q\Lambda Q^{-1}$ όπου Q είναι ο πίνακας του οποίου η i -στη στήλη είναι το i -στο ιδιοδιάνυσμα του M και Λ είναι ένας διαγώνιος πίνακας με τις αντίστοιχες ιδιοτιμές πάνω στη διαγώνιο. Δείξτε ότι το γινόμενο $\prod_{i=1}^n M$ μπορεί να γραφτεί ως $M^n = Q\Lambda^n Q^{-1}$

ε) Θεωρήστε τον πίνακα βαρών $W = \begin{pmatrix} 0.39 & 0.12 \\ 0.12 & 0.46 \end{pmatrix}$. Η ιδιοδιάσπαση του πίνακα είναι:

$$W = Q\Lambda Q^{-1} = \begin{pmatrix} -0.8 & 0.6 \\ 0.6 & 0.8 \end{pmatrix} \begin{pmatrix} 0.3 & 0 \\ 0 & 0.55 \end{pmatrix} \begin{pmatrix} -0.8 & 0.6 \\ 0.6 & 0.8 \end{pmatrix}$$

Υπολογίστε το W^{30} . Τι παρατηρείτε; Στη γενική περίπτωση, τι συμβαίνει όταν η απόλυτη τιμή των ιδιοτιμών του W είναι μικρότερη, μεγαλύτερη ή ίση με 1; Αναλύστε τις τρεις περιπτώσεις.

LSTMs: Μια αρχιτεκτονική αναδρομικών δικτύων που λύνει το πρόβλημα της εξαφάνισης ή έκρηξης παραγώγων (vanishing / exploding gradients) είναι τα δίκτυα Βραχέας-Μακράς Μνήμης (Long Short Term Memory networks - LSTM). Η αρχιτεκτονική και οι πράξεις που πραγματοποιεί το δίκτυο φαίνονται στην εικόνα (το σύμβολο \odot υποδηλώνει τον πολλαπλασιασμό στοιχείο προς στοιχείο - hadamard product):

$$\begin{aligned} f_t &= \sigma(W_f h_{t-1} + U_f x_t) \\ i_t &= \sigma(W_i h_{t-1} + U_i x_t) \\ o_t &= \sigma(W_o h_{t-1} + U_o x_t) \\ \tilde{C}_t &= \tanh(W_c h_{t-1} + U_c x_t) \\ C_t &= f_t \odot C_{t-1} + i_t \odot \tilde{C}_t \\ h_t &= o_t \odot \tanh(C_t) \end{aligned}$$

στ) Διαβάστε αυτό το άρθρο και εξηγήστε εν συντομία το ρόλο των πυλών f_t , i_t και o_t

ζ) Εξηγήστε ποιες από τις ποσότητες είναι πάντα θετικές (ή μηδέν)

Για να κατανοήσουμε το πώς προσεγγίζει το LSTM πρόβλημα εξαφάνισης παραγώγων χρειάζεται να υπολογίσουμε τις μερικές παραγώγους $\frac{\partial L}{\partial \theta}$, όπου θ οι παράμετροι του δικτύου (W_f, W_o, W_i, W_c). Στην περίπτωση του LSTM αντί για την κρυφή κατάσταση h_t ενδιαφερόμαστε για την κατάσταση κελιού C_t . Όπως και το h_t στα απλά RNN έτσι και το C_t εξαρτάται από προηγούμενες τιμές C_{t-1}, \dots, C_0 και οδηγούμαστε σε μια απλοποιημένη εξίσωση της μορφής:

$$\frac{\partial L}{\partial W} = \sum_{t=0}^T \sum_{k=1}^t \frac{\partial L}{\partial C_t} \frac{\partial C_t}{\partial C_k} \frac{\partial C_k}{\partial W}$$

η) Η εξίσωση είναι απλοποιημένη, καθώς αγνοούμε τις εξαρτήσεις του C_t από τους όρους f_t, i_t, \tilde{C}_t . Μας ενδιαφέρει η εξάρτηση από αυτούς τους όρους για να μελετήσουμε το φαινόμενο εξαφάνισης παραγώγων; Γιατί;
 θ) Δεδομένου ότι:

$$\frac{\partial C_t}{\partial C_k} = \prod_{i=k+1}^t \frac{\partial C_i}{\partial C_{i-1}}$$

και αν θεωρήσετε ότι $f_t = 1$ και $i_t = 0$ υπολογίστε την ποσότητα $\frac{\partial C_t}{\partial C_k}$.

ι) (Bonus) Δείξτε ότι στη γενική περίπτωση η αναδρομική σχέση είναι της μορφής

$$\frac{\partial C_t}{\partial C_{t-1}} = \sigma'() \cdot W_f \cdot \delta \odot C_{t-1} + f_t + \sigma'() \cdot W_i \cdot \delta \cdot \tilde{C}_t + i_t \odot \tanh'() \delta,$$

όπου $\delta = o_{t-1} \odot \tanh'(C_{t-1})$.

Γιατί εν τέλει είναι καλύτερο να χρησιμοποιούμε το cell state από το hidden state (σχετικά με τα vanishing gradients);

Hint: Θυμηθείτε τον κανόνα παραγώγισης γινομένων. Ισχύει και για το hadamard product: $(x \odot f(x))' = x' \odot f(x) + x \odot f'(x)$

Άσκηση 7

Αυτοπροσοχή Κλειδιού-Ερωτήματος-Τιμής στα νευρωνικά δίκτυα: Στους Transformers πραγματοποιούμε αυτοπροσοχή, που ουσιαστικά σημαίνει ότι λαμβάνουμε τα κλειδιά, τις τιμές και τα ερωτήματα από τα ίδια δεδομένα. Πιο συγκεκριμένα, έστω ότι $\{x_1, \dots, x_n\}$ είναι μια ακολουθία διανυσμάτων στο \mathbb{R}^d και π.χ. το κάθε x_i αντιπροσωπεύει την λέξη i σε μια πρόταση. Μια μορφή αυτοπροσοχής¹ ορίζει κλειδιά, ερωτήματα και τιμές ως εξής. Έστω ότι $V, K, Q \in \mathbb{R}^{d \times d}$ είναι πίνακες παραμέτρων. Τότε

$$v_i = Vx_i \quad i \in \{1, \dots, n\} \quad (9)$$

$$k_i = Kx_i \quad i \in \{1, \dots, n\} \quad (10)$$

$$q_i = Qx_i \quad i \in \{1, \dots, n\} \quad (11)$$

Στη συνέχεια, λαμβάνουμε ένα διάνυσμα περικειμένου για κάθε είσοδο i . Έχουμε $c_i = \sum_{j=1}^n \alpha_{ij} v_j$, όπου το α_{ij} ορίζεται ως $\alpha_{ij} = \frac{\exp(k_j^T q_i)}{\sum_{\ell=1}^n \exp(k_\ell^T q_i)}$. Σημειώστε ότι πρόκειται για αυτοπροσοχή μιας κεφαλής.

Σε αυτό το πρόβλημα, θα δείξουμε πώς η αυτοπροσοχή κλειδιού-ερωτήματος-τιμής αυτού του τύπου επιτρέπει στο δίκτυο να χρησιμοποιεί διαφορετικές πτυχές των διανυσμάτων εισόδου x_i μέσω του τρόπου με τον οποίο ορίζει κλειδιά, ερωτήματα και τιμές. Διαισθητικά, αυτό επιτρέπει στα δίκτυα να επιλέξουν διαφορετικές πτυχές των x_i να είναι το "περιεχόμενο" (διάνυσμα τιμής) σε σχέση με τις πτυχές που χρησιμοποιούνται για τον προσδιορισμό του "πού να γίνει αναζήτηση" για περιεχόμενο (κλειδιά και ερωτήματα.)

1. Αρχικά, θεωρήστε ότι δεν έχουμε προσοχή κλειδιού-ερωτήματος-τιμής. Για κλειδιά, ερωτήματα και τιμές θα χρησιμοποιήσουμε απλώς τα x_i . Αυτό σημαίνει ότι $v_i = q_i = k_i = x_i$. Θα θεωρήσουμε ένα συγκεκριμένο σύνολο x_i . Πιο συγκεκριμένα, έστω ότι τα u_a, u_b, u_c, u_d είναι ανά δύο κάθετα διανύσματα στο \mathbb{R}^d , με ίσες νόρμες $\|u_a\| = \|u_b\| = \|u_c\| = \|u_d\| = \beta$, όπου β κάποια μεγάλη τιμή. Τώρα, έστω ότι για το x_i ισχύει:

$$x_1 = u_d + u_b \quad (12)$$

$$x_2 = u_a \quad (13)$$

$$x_3 = u_c + u_b \quad (14)$$

¹Σε αυτήν την περίπτωση αγνοούμε την κλιμάκωση κατά $1/\sqrt{d_k}$ που προτείνεται στο "Attention is all you need" (Vaswani et al.)

Αν πραγματοποιήσουμε αυτοπροσοχή με αυτά τα διανύσματα, ποιο διάνυσμα προσεγγίζει το c_2 ; Θα ήταν δυνατόν το c_2 να είναι κατά προσέγγιση το u_b προσθέτοντας είτε το u_d ή το u_c στο x_2 ; Εξηγήστε γιατί ή γιατί όχι.

2. Τώρα θεωρήστε τον μηχανισμό προσοχής κλειδιού-ερωτήματος-τιμής όπως τον ορίσαμε αρχικά. Χρησιμοποιώντας τους ίδιους ορισμούς για τα x_1, x_2 και x_3 όπως στο μέρος 1, ορίστε τους πίνακες K, Q, V έτσι ώστε $c_2 \approx u_b$ και $c_1 \approx u_b - u_c$. Υπόδειξη: Βρείτε πρώτα τον V έτσι ώστε $v_1 = u_b$ και $v_3 = u_b - u_c$, και στη συνέχεια δουλέψτε με τους Q και K .